

11. Тимощук О. Гендерні квоти у Вінницькій обласній раді: рівність чи популізм? *iVin*. Інформаційна Вінниччина : веб-сайт. URL: <http://i-vin.info/news/genderni-kvoty-u-vinnvtskiv-oblasniv-radi-rivnist-chy-populizm-10128>
12. Щербатюк Т. Топ-8 депутатів, яким найбільше повірили вінничани. *VLASNO.info* : веб-сайт. URL: <http://vlasno.info/politika/vlada/mistseva/item/7377-top-8-deputativ-iakym-naibilshe-povirvly-vinnvchanv>
13. «Що таке популізм?» Депутати у Вінниці ввели мораторій на необґрунтовані обіцянки політиків? *Новое Время. Украина* : веб-сайт. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/populizm-deputati-u-vinnitsi-prijnjali-moratorij-na-neobruntovani-obitsjanki-politikiv-205621.html>

*Єрмеєв Олександр Сергійович, кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політології,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»*

Громадські рухи в Україні як потенційний інструмент популістів: на прикладі руху «Захистимо Протасів Яр»

Суспільно-політичний рух (СПР) – організаційна форма діяльності колективних акторів, яка спрямована на характер соціальної структури суспільства, політичні інститути, які її регулюють, чи культурні шаблони соціальної взаємодії. Має на меті артикулювати певні соціальні проблеми, вирішувати їх або вказувати на певний спосіб дії і шлях розв'язання проблеми тим, хто може її вирішити (передовсім, державному апарату). При цьому передбачається реалізація (захист) групових інтересів учасників руху за рахунок інших соціальних акторів [2, с. 12]. Суспільно-політичний рух передбачає колективну дію – співпрацю між індивідуальними акторами для досягнення цілей, що їх інакше як міжособистісною кооперацією досягнути неможливо. *Організаційний підхід до розуміння природи СПР передбачає:*

- Мобілізацію учасників на соціальний конфлікт.
- Колективну ідентичність учасників, вибудовану на спільній інтерпретаційній моделі всіх подій, явищ, процесів та соціальних акторів.
- Обмін матеріальними та символічними ресурсами між учасниками через неформальні мережі – координаційні механізми, чиє функціонування залежить лише від доброї волі учасників [2, с. 15].

Політика незгоди (притаманна суспільно-політичному рухові) – це позаінституційна стратегія захисту групових інтересів за допомогою політизованих конфронтаційних колективних дій. Український дослідник І. Гомза наводить концепцію одного із засновників дослідження політики незгоди Ч. Тіллі, згідно з якою політика незгоди поєднує такі фактори: колективні дії, за допомогою яких актор намагається вплинути на політичний процес, різноманітні засоби тиску, змагання з інтересами інших акторів [2, с. 18].

Популізм – неповна, незавершена ідеологічна течія та метод, згідно з якою «народ» представляється як певне органічне ціле та носій певної правоти та моральності, джерело влади, яку він має собі «повернути». З «народу» при цьому виключаються певні групи, що представляються як «ворожі»: еліти (які втратили зв'язок з тими, кого вони представляють, відстоюють лиш власні корпоративні інтереси), іммігранти, інтелектуали тощо [3]. Лідер-популіст натомість позиціонується як справжній представник «народу», противник груп, що позиціонуються як «ворожі». Нерідко є авторитарним у своїй поведінці, представляє своїх опонентів як «ворожих народу».

Ініціативна група «Протасів Яр» (основа громадського руху «Захистимо Протасів Яр») виникла у Солом'янському районі м. Києва у 2018 р. як реакція на спробу незаконної забудови місцевості «Протасів яр» будівельними компаніями ТОВ «Дайтона-груп» та ТОВ

«БОРА». Має сторінку у «Фейсбук» «Захистимо Протасів Яр» (<https://www.facebook.com/save.protas/>). Цей рух можна схарактеризувати наступним чином:

- Був за суттю одноцільовим на початку свого існування, адже ставив за мету передовсім не допустити забудову природоохоронної місцевості, однак згодом його цілі набули ширшого характеру (домогтися повернення місцевості Протасів яр статусу парку відпочинку, який був чинним у 1966–2007 рр., провадити заходи благоустрою території, вимагати розслідування обставин надання дозволу на забудову).
- Діє шляхом акцій протесту, а також зверненнями до органів влади (КМДА, Київради тощо).
- Бере участь у благоустрої території (прибирання території від сміття, шипування дерев, побудова будиночків для птахів тощо).
- Є відкритим до залучення мешканців інших районів Києва, вказуючи, що дана проблема – загальноміська, а поразка руху та забудова може стати прецедентом для інших забудов (організатори акцій наголошують на необхідності залучення місцевими мешканцями своїх знайомих – мешканців інших районів міста).
- Залучає відомих осіб («селебріті») на свою підтримку (зокрема, місцеву мешканку, акторку Р. Зюбіну, лауреатку премій «Київська пектораль» та «Золота дзига», ведучу та автора програми «Дорога додому» про дітей-сиріт на UA.TV) [1].

Ініціативна група «Протасів Яр», яка започаткувала громадський рух «Захистимо Протасів Яр», є виявом громадянського суспільства, активної громади. Безпосередніх політичних цілей цей рух не висуває, однак він прагне до зміни поведінки інших соціальних акторів: фірм-забудовників, а також чиновників, що надають дозволи на забудову. Водночас, подібні ініціативи можуть отримати успіх виключно за залучення діючих політиків, а також інших акторів соціального процесу.

У зв'язку з тим, що забудовники обмежили доступ до місця забудови (паркан), а також виставили охорону з нез'ясованим статусом (т. зв. «тітушки»), учасники громадського руху «Захистимо Протасів Яр» вдалися до засобів, які поєднують як радикальні, так і нерадикальні засоби. *До нерадикальних засобів відносяться:*

- Укладання звернень та петицій до столичної влади [5].
- Проведення зустрічей та консультацій як з представниками київської міської влади, так і з народними депутатами України (зокрема, 16.05.2019 р. організовану провідниками руху акцію протесту відвідав народний депутат України І. Луценко та взяв коротке слово; він також сприяв забезпеченню присутності парамедиків під час акції).
- Мирні пікетування місця забудови із музичним супроводженням, впорядкуванням території, застосуванням плакатів із гаслами («This World is not for sale» – «Цей світ не продається») тощо.

Водночас, через наявність охорони з нез'ясованим статусом, до послуг якої зверталися забудовники, вияв агресії з її боку в умовах цілковито мирних акцій, учасники руху «Захистимо Протасів Яр» звернулися по допомогу до київської міської організації «Національного корпусу» – ультраправої політичної організації, пов'язаної з організацією «Національні дружини», яка проголошує за мету діяльності забезпечення правопорядку, однак не має відповідних статусу та повноважень, аби на законних підставах чинити дії, пов'язані із застосуванням насилля. Під час акції протесту 16.05.2019 р. представники «Національного корпусу» за фактичного невтручання поліції повалили частину паркану, зведеного забудовником.

Важливо відзначити, що поява таких союзників та радикалізація протесту принесли рухові «Захистимо Протасів Яр» проміжні успіхи:

- Було призупинено продовження забудови місцевості та знищення дерев за рішенням державної профільної інспекції [6].

- Солом'янським районним управлінням поліції ГУНП у м. Києві 01.05.2019 р. було відкрите кримінальне провадження щодо незаконного будівництва та знищення зелених насаджень у Протасовому яру [4].
- Діяльність руху набула значного розголосу у ЗМІ (Зокрема, у регулярних публікаціях газет «Дзеркало тижня» та «Лівий берег», інтернет-виданні «Главком», соціальних мережах тощо).
- Наявна реакція діючих політиків на події, пов'язані з діяльністю учасників руху.
- До захисту Протасового Яру було залучено мешканців інших районів м. Києва, які усвідомлюють, що незаконна забудова цієї місцевості може сприяти появі подібних забудов в інших районах міста.
Водночас, ці успіхи неможна вважати остаточними, оскільки:
- Остаточно забудову території не було заборонено, а завдані забудовниками збитки не було відшкодовано.
- За словами лідерів руху, забудовники не полишають своїх намірів, застосовують тактику розколу руху, уявного протиставлення «справжньої волі місцевої громади» позиції «професійних мітингувальників» та «незаконних маргінальних політичних організацій». Мала місце і спроба звинувачення провідника ініціативної групи із захисту Протасового яру у пошкодженні скляного мосту у м. Києві та навіть у стрілянні у бік міського голови м. Києва В. Кличка [9].

Важливо відзначити, що, поруч із значною суспільною користю та проміжними успіхами, діяльність руху «Захистимо Протасів Яр» пов'язана з ризиками появи певних ознак популізму. По-перше, самі провідники цієї організації виступають від імені місцевої громади як єдиного органічного цілого, носія моральних переваг, який має фактично повернути собі владу за своєю місцевістю, що є ознакою популізму. Водночас, такої характеристики повною мірою уникнути неможливо, адже в даному випадку існує необхідність добровільної організації та мобілізації місцевих мешканців. Важливо відзначити, що популістичний підхід застосовують і представники забудовників, які протиставляють «волю справжніх місцевих мешканців» (які нібито не виступають категорично проти будь-якої забудови або готові до компромісів) та «професійних мітингувальників» або «представників сумнівних політичних організацій», замовляють локальні соціологічні опитування, які мають на меті засвідчити готовність більшості місцевих мешканців визнати можливість забудови. По-друге, існує небезпека використання діючими політиками ситуації навколо Протасового яру задля здобуття переваг у політичній боротьбі. Водночас, успішність руху залежить від співпраці з діючими політиками, обраними до представницьких органів, отже, уникнути такої співпраці та ризиків, пов'язаних з нею, неможливо. По-третє, співпраця з такими політичними організаціями, як «Національний корпус», а також «Національні дружини» також сприяють зростанню ризиків популізму в діяльності руху. Так, у програмі «Національного корпусу» містяться положення, що збігаються із засадами популістської течії. Зокрема, програма передбачає спрощення та скорочення процедури депортації нелегальних мігрантів, обрання керівників муніципальної поліції громадою та їх відкликання через референдум, розширення прав громадян на володіння вогнепальною зброєю та на збройний самозахист, обрання місцевих суддів мешканцями територіальних громад, реанімування смертної кари через громадське обговорення. Також у цьому документі передбачається і поширення практики прямого народовладдя у місцевих громадах (референдуми, плебісцити, загальні збори громад, право на відкликання депутатів, суддів тощо) [8]. У своїх політичних заявах провідники «Національного корпусу» застосовують популістський метод непримиренного протиставлення «неконтрольованого суспільством влади», яка «помилково називається українською» та власне українського суспільства, «справжніх націоналістичних партій» («Національний корпус», «Правий сектор», ВО «Свобода») та «самозванців, які лише

прикидаються проукраїнськими та національно налаштованими, щоб сподобатися людям» («Укроп», «Самопоміч», «Радикальна партія Олега Ляшка») [7]. Наявність таких союзників може спричинити посилення популістичних тенденцій в діяльності руху «Захистимо Протасів Яр», сприяти поширенню таких ідей серед його учасників. Водночас, провідники ініціативної групи (фактично лідери руху) запевняють, що вони розглядають як діючих політиків, так і організації на кшталт «Національного корпусу» лиш як ситуативних союзників, що мають сприяти досягненню мети руху та вважають маловірогідною небезпеку посилення впливу популістичних політиків та громадських діячів на свою діяльність.

На основі викладеного матеріалу можна зробити наступні висновки:

- Рух «Захистимо Протасів Яр» є прикладом суспільно-політичного руху, адже передбачає наявність колективної ідентичності учасників («учасники руху», «активні мешканці місцевості»), мобілізацію учасників на соціальний конфлікт (із фірмами-забудовниками, представниками місцевої влади, що надали дозвіл на забудову), обмін матеріальними та символічними ресурсами між учасниками.
- Рух «Захистимо Протасів Яр» є виявом громадянського суспільства на місцевому рівні, адже передбачає добровільне єднання та добровільну активність його учасників з метою захисту своїх інтересів законним шляхом від зловживань з боку місцевої влади та забудовників. Діяльність його учасників може стати прикладом для мешканців інших районів м. Києва та, можливо, інших міст України у боротьбі проти незаконної забудови та благоустрої території. Важливо відзначити, що загроза незаконної забудови природоохоронної місцевості сприяла активізації мешканців прилеглих до Протасового яру будинків у питаннях захисту свого колективного добробуту та упорядкування території помешкання.
- Завдяки різноманітності методів та засобів своєї діяльності, відкритості (інклюзивності), а також співпраці з іншими громадськими та політичними організаціями, чинними політиками, представленими у виборних органах влади руху «Захистимо Протасів Яр» вдалося досягти проміжних успіхів (припинення дозволу на забудову території, відкриття кримінального провадження щодо незаконного будівництва та знищення зелених насаджень, розголос у ЗМІ тощо). Закріплення цих успіхів може сприяти зростанню обачності та відповідальності перед громадою з боку місцевої влади та представників бізнес-структур, перетворитися на приклад для інших місцевих громад у відстоюванні своїх колективних прав та інтересів.
- Водночас, рух «Захистимо Протасів Яр» не повною мірою убережений від перетворення його на інструмент популістів, адже участь у ньому передбачає мобілізацію людей на основі їх віри у свої моральні переваги, а також жорсткому протиставленню своєї групової позиції груповій позиції інших акторів суспільно-політичного процесу. Також, провідники руху вимушено використовують союзників, програмним засадам діяльності яких притаманні ознаки популізму. Водночас, повною мірою застосування популістичних методів та пошуку союзників, що апелюють до них, уникнути неможливо, адже в такому разі підважуються можливості досягнення рухом «Захистимо Протасів Яр» своїх основних цілей.

Список використаних джерел:

1. Відома актриса вийшла на протест проти забудови Протасового Яру – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/kviv/news/vidoma-aktrisa-vivshla-na-protest-proti-zabudovi-protasovogo-yaru-592364.html> - Назва з екрану.
2. Гомза І. А. Суспільно-політичні рухи: навчальний посібник. – К.: НаУКМА, 2018. – 176 с.
3. Дейвикс К. Популізм. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://geftr.ru/archive/6800> - Назва з екрану.
4. Захистимо Протасів Яр. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/save.protas/> - Назва з екрану.

5. Київська міська рада. Електронна петиція №8829. Запобігти знищенню зелених насаджень у Протасовому Яру та повернути йому статус парку – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://petition.kyivcity.gov.ua/petition/?pid=8829&fbclid=IwAR0wegJqSjrRHrbBAijKG0Xt6ez F-OWw6z4Zr2SM4q_35zqeRax5MeHqV8 – Назва з екрану.
6. Лебедева М. Государственная профильная инспекция остановила скандальную застройку на Протасовом Яру – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2019/05/10/426536_gosudarstvennaya_profilnaya.html?fbclid=IwAR1oN1Sq-KNkPc43u2xGAgDLanKJONAEvayGAuhxTlCabsc0vrXBqHDL6U – Назва з екрану.
7. Політичні партії в Україні: патріотизм та популізм – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://nationalcorps.org/blog/politichn-part-v-ukran-patrotizm-populzm> - Назва з екрану.
8. Програма політичної партії «Національний корпус» - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://nationalcorps.org/section/program> - Назва з екрану.
9. Роман Ратушний – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/valid.society> - Назва з екрану.

*Забузова Оксана Володимирівна, аспірантка НДУ ім. М. Гоголя,
провідний спеціаліст кафедри політології,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»*

Протидія популізму в міжнародних відносинах: що може зробити університет для розвитку політичної культури?

Процеси, які описував ще у 30-х роках минулого століття Хосе Ортега-і-Гассет у своєму творі «Бунт мас», нині набули свого максимального розвитку, охопили суспільство і сягнули найвищих щаблів державного управління. Спроби отримати владу, а, подекуди, і її здобуття тими, кого іменують популістами, в останні роки серйозно стривожили політологів і політиків, фахівців у галузях державного управління та міжнародних відносин. «Суспільне керівництво, - як нарікав Хосе Ортега-і-Гассет, - попало в руки людини, байдужої до засад цивілізації» [1]. Цей песимістичний погляд однаковим чином стосується державної влади, освіти, науки, культури - повсюдно, за словами філософа, орудує «представник маси». Триумф популізму у багатьох країнах світу спонукає прийняти таку точку зору і ще не раз звернутись до праць іспанського філософа, а сучасні мислителі трактують нинішні події як прямі загрози і для нашої країни, і для такої важливої для нас частини світу, як Європа: «...популісти, на мій погляд, є серйозною небезпекою для ЄС, але вони набагато небезпечніші для вас, українців... Для України популізм – небезпека смертельна» (інтерв'ю французького філософа і письменника Бернара-Анрі Леві журналу НВ від 23.02.2019) [2]. Подібні численні застереження, як ми вже знаємо, виявились марними; нині нам відомі і результат виборів президента України, і збільшення кількості популістів в урядах багатьох країнах Європи та Європарламенті. Дослідники соціальних наук не можуть залишатись осторонь і не задати питання: що робити за таких обставин? чи здатні освітня чи наукова інституція зарадити зазначеним процесам, чи, принаймні, давати їм вірну оцінку, та ще за умов їх неперервного й незавершеного розвитку та безпосередньої в них участі? Так, ці питання риторичні. Але часом їх варто озвучувати – для того, щоб, дослухавшись до них, як до камертону, налаштовувати свою викладацьку та дослідницьку діяльність...

То що ж може зробити університет як установа і культурний гравець за теперішніх обставин? Як місце, де зосереджений інтелектуальний потенціал, університет має формувати дискурс найактуальніших проблем сучасності, задавати тон і правила суспільної «гри», піднімати рівень культури суспільства, в тому числі, культури політичної. У цьому контексті доречно згадати праці Сергія Геннадійовича Рябова, які залишаються цілком